

“ԱՐԵՎԵԼԸ”
ՏԵՐ ՆՈՒ ՏՈՐԵՆ
ԳԱՐԵԳԻՆ ՊՕՅԱԶԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ, ՂԱՆԱԹԱՆ

ԲԱՅԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ
Կ. Պոլսոյ համար տարեկան 80 ղ.օ.
Պոլսոյ վեցամսեայ 45 ղ.օ.
Գաղափարաւ համար տարեկան 100 ղ.օ.
Պոլսոյ վեցամսեայ 60 ղ.օ.
Գաղափարաւ համար տարեկան 95 ղ.օ.
Պոլսոյ վեցամսեայ 55 ղ.օ.

Գործարարի ծախքը մեր վրայ

Արեւել

ՕՐԱԹԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ

10 PARAS

آرمنیون
ارمنیون بروی و سیاسی
صاحب امتیازی قریب برنجیان
دراغله قالی
AREV ELK
JOURNAL ARMÉNIEN
Directeur-Propriétaire
KARÉKIN BOYADJIAN
Consople, Galata

ՏԵՐԻՐ ԵՐԹԵՐ

ՄԵՐՈՒՆ, 29 Օգոստ.

Առանձին եկած ծամորդներ չափաւոր գումարով կը նկարագրեն տեղւոյն ժողովրդեան վիճակը՝ ամէն անարդար, կանոններէն կրնա՞նք երեւակայել, ասա միտքով թուա՞նք մը կը արդէն ամէն բան կը գտնուի:

Հայր այդ տեսակ բաներու չէր վարժուած, և իր պատերազմ ամէն բանէ վեր բռնած էր, բայց ապրելու անհանձնած է՝ թէ՛նք պիտի ուզէին այդ տեսակները իրենց սիրելիներուն հետ մեղացի ըլլալ և սոսի կացութեան չմտնուիլ:

Առանձին հայրերէն իրենց զոհարարութեան շնորհիւ բարոյապէս ալ կը փոխանայ. ով որ սոյն ինկածները և ինչպէս մտնողները վեր բարձրացնէ՝ անոնց օրակա հայր գինը տալով, հայրութեան պատիւը փրկած պիտի ըլլայ. ասկէ աւելի մեծ բարեւարարութեան արժանի կէտ մը ես չեմ կրնար երեւակայել. անգամ մըն ալ կ'ըսեմ, Առանձին մէջ, վրաններու տակ խոնուած այդ խեղճ որդեակները արարելու համար օրակա հայր գինը դրամ կը մտնան կոր և ասա ալ գտնուիլու համար անբարոյական միջոցներու կը դիմեն կոր. ալ կրնա՞նք ասոնց կը մնայ, ամէն հայ պարտականութիւն մը չի՞ պիտի սեպէ օգնել այդ խեղճներուն:

Մարդ գլուխ օրակա 5 մէթրովը ողորմութիւն կ'ստանային. ասա կորուած է, կ'ըսեն. Ժողովուրդը, այդքան խեղճ որդիներ ուր պիտի ընկային, դեռ Առանձին վերաշինելու լուր ձեռնարկ մը չէ եղած, թէ՛նք փոխ-կուսակալ ձեռնարկ մը կը ջանայ ժամ առ ժամ ամէն կարգադրութիւն լինեցնէ՝ անհանձնելու վրաններու տակ եղածներէն բաւական թիւով՝ թուրք տուններու և Գաղափար Մանալիսի ընտանիք տեղը փոխադրած են, ուրիշ մարդ անցնէ լու կը վախճայ, ուր մնաց ընկերներ:

Արտագաղթը կը շարունակէ իր բոլոր թափովը. ամէն շաբաթ Լոյտի և Ռիւ պաթիկոյի շոգենակները լեցուն են Լարնաքա, Նեքիպոս, Ամերիկա քաղաք ճամբորդներով. ասա ուրիշ մտածելիք կ'ըսեն ալ. այդքան զոհեր վերջ տանք ալ ըստ իս գոհեր են, բայց ինչ կրնան ընել, ուղղակի չափ պիտի, կանչէ, օգուտ չունի, ալ սիրտ չիմնաց դիմաւորել, չենք կրնար ալեւա ապրել հոս, աւելի աղէկ է ուրիշ տեղ անօթի մտնել քան հոս կուշտ փորով սոյն տեսակ անխղճութիւններ տեսնել, կ'ըսեն, և կը մտածեն թէ իրաւունք ալ ունին երբ նկատուի անոնցի սա կէտը թէ, վաճառական Հայր այսօր օրական չոր հայր կարօտ է, միջոցաւ շատ թուրքեր կան — ինքի շատ մտնէ ծանօթ — որոնց տալը փարայի պայտիկ չէինք վաճառել, այսօր Առանձին առաջ-

նակարդ վաճառականները դարձած են, օրինակ մը կը բաժնէ:

Հայտարարած եղարք որ պարզ սիւկարի թուրք կը չինէին և 5-10 ոսկինոց փոխարէն մը չէին կրնար ժամանակին վերաբերել, այսօր Առանձին մէջ չորս տարեք տեղեր խանութ բացած են և ամէն ալ լեցուն ըլլալու պայմանաւ. ասա ասոնք էին որ մաքսային պալատներէն հետ սակարկելով՝ այնքին էթիքէթ ձեռք անցուցած էին, զոր իրենց գողցած ապրանքներուն վրայ փակցուցելով իր մաքսէն անուած ապրանք կը ծախէին, և հայ վաճառականները, ասոնք գիտնալով տեսնալով հանգրծած, ծայն չեն կրնար կոր բարձրացնել. ասա թէ ուր է բուն ցաւալի կէտը:

ՍԻՐԱՅՈՒՄ

ԴՊՐՈՑ ՍԵ ՄԵԾ ԿՆՁԻՆ ՄԵԶ

Մեծ կղզիին մէջ, վաղը տեղի պիտի ունենայ հայ դպրոցի մը հանդէսը, և ի նպատակ նոյն հաստատութեանը կազմուած վիճակահանութիւն մը:

Դպրոցը մասնաւոր-ազգային է. հիմնդիրն է Մ. Կազմարարեան. իր կարեւորութիւնը գլխաւորաբար սա կէտին մէջն է որ այդ դպրոցը այսօր կը կրթէ հայ պատանիներ ու մանուկներ, որոնք, թողուած իրենց ճակատագրին այդ կղզիին մէջ, նոյն իսկ հայրէն խօսելու ալ դիւրութիւն չունին:

Դպրոցը մը հիմնուած առաջին գաղութարար Ռոնցան է հանգուցեալը, անհաւաքութեան առաջին օրերուն, իբրեւ տեսակ մը կտակին գործադիրը, բացած է դպրոց մը, ու կը վարէ դպրոցը Մայր դպրոցը ունի 50-60 ուսանող, 15 հաս ձրիավար, 20 հաս թուրք և թրքուհի ուսանող: Ծառ սիրելի է տեսնել ուսանողական եղբայրակցութիւնը կազմարարների թիւերուն տակ: Մագալէտտիսի եղբայրները մասնաւորաբար, կղզեցի ուրիշ խեղճի թուրքեր առահարակ, ուրախութեամբ կը տեսնեն այդ հաստատութիւնը. թուրք մանուկներ, թուրք մանկուհիներ կուսանին մերկներուն հետ, միեւնոյն գրաւորաններու վրայ:

արտասանութեան խառն դասերը, թուրքերէն և ֆրանսերէն, գիտնալով կը խօսեն, թուրք աղջիկները շատ ուշիմութիւն ցոյց կուտան:

Վիճակահանութեան տոմսերը սիրով ընդունած են թուրքեր. կան Հայեր որոնք գործին կարեւորութիւնը ընդունած չեն: Հաճութեամբ կը հրատարակեմ ինքնատիպ նամակ մը որ հետեւեալն է.

Տէր,

Գրաբերին հետ զրկելով 5 տոմսակներու փոխարէն՝ ինքզինով որ անոնց իրաւունք տաք, ի նպատակ վարժարանին, մասնակցելու վիճակահանութեան:

Ընդունեցէք, Տէր, մեծարանքներս՝ Գ. Սիրիլիսին

Նամակը հետաքրքրական կը գտնեմ կրկնակ տեսութիւնով. նախ իր պարտականութեանը մասին. երկրորդ աս անհաւաքութիւնովը, որ, մեր մէջ, համարուած է գրեթէ օտարացած Հայ մը. կը փափաքէի որ բոլոր Հայերը այս կերպով օտարացած ըլլային:

ՀՐԱՆԻ

ՄԵՐԻԱՐԱՏԵՐՈՒ ՊԱՏՄԻԹԻՒՆԸ

Դեռ քանի մը օր առաջ ծանուցինք մանր էություն Հարրիմէն, ամերիկացի մեծ դրամատէրին, որ երկաթուղիներու թաղարարը կը յորժորդուէր. իր մանուկնէն ետք ինքզինը եղաւ. իր հարստութեան քանակութիւնը, զոր կարելի չ'ըլլար որդի չել, որովհետեւ մեծ մասամբ արժեթուրքներ, գլխաւորապէս երկաթուղիներու արժեթուրքներ կը բաղկանայ ան: Յայտնի է որ եթէ ժամանակագրները ուզէին խելոյն դուրս վերածել այդ թուրքերը, չպիտի կրնային ձեռք բերել ան գինը զոր այդ թուրքերը կը ներկայացնեն հրապարակին վրայ: Հետեւապէս այս կողմէն քան մը կարելի չէ հասկնալ. Նոյնն է նաեւ Հարրիմէն ընդարձակ կալուածներուն համար, զորս միլիոնաւորներ ունէր Միացեալ Նահանգներուն ամէն կողմը, Նիւ-Եորք և չընկալանքը — ժամանակը կտրուէ իր փառաւոր կալուածը ուր մեղաւ և որ 15-20 միլիոն տարւ կ'արժէ — Թէքասի, Ինդիանայի մէջ և միջուտ արեւմտեան յետին գաւառները: Մնաց որ, շատ հաւանական է թէ Հարրիմէն ինքն ալ որդեկի չէր գիտեր իր հարստութեան չափը: Ոմանք կը պնդեն թէ անկիւ կը հասնի մէկ միլիոն տարւին, այսինքն հինգ միլիոն ֆրանքի. բայց այս թիւը չափազանց կ'երեւայ. լուսաւորեալ դրամատէրներու նայելով, հանգուցեալ միլիոնաւորներ հարստութիւնը երեւեմ միլիոն ֆրանքին մէջն է, այսինքն մէկ քանի մեծ պետութեանց տարեկան պիւտճէն:

Այս միլիոնաւորներուն վրայ խոստած տեսն, որքան հեռու կը մնան երբեմնի այն խեղճ միլիոնաւորները: Ատենօք, երբոր ճարտարագործ մը, զրամատէր մը, վաճառական մը հարկը միլիոն հարստութեամբ մը գործէ քաղաք, իր անունը Միացեալ-Նահանգներու մէկ ծայրէն միւսը կը տարածուէր. ժամանակին տասնեակներու չափ կային ասոնց մէջ: Օրինակի համար Էթիէն Ժիւստը, որուն անունը միլիոնաւորներու կը պահէ երկաթուղիներ իրենց իր ամէնէն առաջին ու ամէնէն վեհանք բարեարարներէն մէկը: Ժիւստը միլիոնաւոր ծնած էր: Պորտօն առաջատարն էր մը Նախ իրեն նաւատի օգնական և կ'երթայ Միացեալ-Նահանգները կը հաստատուէր: Նախ բեռնաւոր կ'ըլլայ, յետոյ մանր մեծը բան ծախող, յետոյ դրամատէր և վերջապէս կը տիրանայ հարստութեան մը որ այն ասոնց հակադէմ կը համարուէր, հարկը միլիոն տարւին ունէր գումարի մը: Մեղաւ միլիոն միլիոնաւորներ առաջին դրամատէրն էր: Այդքան և անշուք վիճակէ առաջացած ըլլալով, միլիոնաւորներ պարտք սեպեց խորիւրդ ազգաւ ու լքուած տղաքները: Միլիոն միլիոն տարւ կտակեց հաստատութեան մը համար, որ իր անունը կը կրէ, Ժիւստ-Բորճէ, և ուրիշ հազարաւոր տղաքներ անցած են:

Դիտելի է որ ամերիկացի անցեալ և ներկայ մեծահարստները մեծագոյն մասամբ համեստ միլիոնաւորներ անցած են: Եթէ Ժիւստը նախ նաւատի, յետոյ բեռնատար կ'ըլլայ, Հարրիմէն ալ իր արքան չափութեամբ կ'ընտելանայ կեսուտ Նիւ-Եորքի մէջ սակարարական տան մէջ: Այսպէս է նաեւ Բեթեր Բուրքը, որ Նոր-Անգլիոյ ջրանցներուն վրայ նաւաւարութեամբ սկսաւ, անխափառ եղաւ, յետոյ սեղանաւոր և իր յոյժ պատուաւոր կեանքը վերջացուց իր ժամանակագրներուն թողով: Էթիէն Ժիւստի պէս, հարկը միլիոնի հարստութիւն մը: Իր ժամանակագրներուն մէջն էր նաեւ Նիւ-Եորք քաղաքը, զոր նախկին նաւաւար օտեպ հանրային կրթութեան ամէնէն գեղեցիկ հաստատութիւններէն մէկովը, Բուրքը ինքն թուրք, հոյակապ չէր մը ինչ քաղաքին մէջեցը, որ կը պարտականէ, դասընթացներու և դասախոսութեանց օրահանքը դաս չեղաւ կազմարարներ, հաստատութեաններ և Ամերիկայի ամէնէն ճոխ գաղաքարարներէն մէկը:

Ժիւստի և Բուրքի ժամանակ, մարդ անհոգեմէն հարստութեան կ'ըլլար հարկը միլիոնով, և այսպիսի հարստութիւն ունեցողներուն անունը կ'ընտելէր գիտնալ: Այսօր, այս տեսակ միլիոնաւորներ ալ կը կորսուին. երբեմն որ տասնեակներ էին, հարկը, հազար եղած են, այս րոպէիս քաղաքներ են արդէն, ու անոնց վրայ ալ խոսող չկայ:

Անոնք որոնց անունները բերնէ բերան կը պտտուին հիմակ, միլիոնաւորներ են, որոնց հարստութիւնը քանի մը հարկը խեղճ միլիոններով չի հաշուուիր, այլ միլիոններով: Նոր շարքին առաջիններէն մէկը ձեռք կուտար եղաւ: Անա մէկն ալ որուն սկզբնաւորութիւնը շատ հաստ եղած է:

Ձեռք կուտ Նիւ-Եորքի դասաւոր փոքր հողագործի մը դասակն էր: Տասնեակ տարւ երբոր հարկը քանի մը տղար դնէ յետոյ անոր գրպանը, մեծ քաղաքը զրկեց ինքզինը հարստութեան, որ բնաւ ըմբոստ չգտնուեցաւ խելացի և յանգուցեալ տղան: ձեռնարկով մը քով մտնելով իրեն աղկերտ, շատ չանցած, իր հաշուոյն գործ բացաւ, գործարարներ հիմնեց և քանի տարիներէն արդէն բաւական դրամագլխի մը տէր էր: Հարրիմէնի պէս երկաթուղիի գին մը կը գնէ: Գնին մը տարի ետքը ասկի հաշուաւոր գործը զանկաւ մէկ անգամէն կը գնէ Միացեալ-Նահանգներու ամէնէն հզոր գործի մարդը շարքին մէջ: Մեղաւ ատեն մէկ միլիոնի հարստութիւն կը թողուր:

Երեմիին հարստութեան ամերիկացիներուն ցանկը շատ երկայն է, որոնց անունը ժողովրդական եղած է շատերու մտքին մէջ, Ա. Թ. Սթուարթ, Նիւ-Եորքի հարստութեանց առաջին մեծ վաճառատան հիմնադիրը. Զոն Աթթոր, որ իր նախնիներէն հարստութիւնը չինեց առեւտրի մէջ, յետոյ յաջող գործողութիւններով այն հողերուն վրայ — ժամանակով առհարգէր — ուր կը բարձրանայ այսօր Նիւ-Եորքի ամէնէն հարստութեան թաղերը. Բորնեյլիուս Վանդերպլիք, զոր իր հայրենակիցները մականութեամբ են, չես գիտեր ինչու, հաւանաբար, որ երկաթուղիներու թաղաւորը եղաւ, Բորնեյլին հարրիմէնն առաջ:

Այսօր, ասոնք ալ աւելի բազմաթիւ են և իրենց հարստութիւնը հակադէմ: Այս մասին, ինչպէս ուրիշ մասերու մէջ, Ամերիկայի հակառիկ քաղաքը քաղաք, ապա չեցնելով մեր հին աշխարհը որ վարժ չէ այդքան ցնորագին վաղըրու:

Ներկայ վայրկեան միլիոնաւորները բաւական ծանօթ են որպէս զի երկարօրէն ժամանակը անոնց վրայ: Պ. Մալլը, արծաթի թագաւորը, Պ. Ռոքֆելլը, քաւերիկ թագաւորը, Պ. Բարնէյլի, երկաթի թագաւորը, Պ. Բըլմէն, Երեմիսի մեծ կատարարները:

Պ. Պ. Բիլլերը Մօրիան, Պ. Զընսի-Տիբիւն և անքան ուրիշներ, ասոնց մտահաւոր. Պ. Զընսի Կորոն-Պիլեթը, Նիւ-Եորք-Հիւրթի տնօրէնը, և Պ. Բիլլերը, Նիւ-Եորք-Ուոլթի տնօրէնը, որոնց իւրաքանչիւրին հարստութիւնը եթէ միլիոնով ալ չի մոտենար թողորդին, Միացեալ-Նահանգներու ամէնէն գեղեցիկ հարստութեանց:

Այսպիսի հարկու պայթուցիկ մը, որով մարդ մը աւելի գորտուր կը դառնայ քան աշխարհի բոլոր հրեաներէն, հրեցման աղաւաղներ խեղ Օքսիւս ու միլիոններ սովորաբար այնքան անցած: Անոնք կը գնահատեն թէ ճարտարագէտ Մէլլերը ինչ թանկագին աշխատակից մըն էր: Ինչ այս վերջերս, տեսնելով որ ինչպէս օգտակար կ'ըլլար Օքսիւսի միլիոններ, իր ծրագրերուն միջոցաւ, Մօրիլի ինկատմանը ունեցած իր զայրոյթն ու ատելութիւնը կը նուազէին իր մէջ: Իր գիւտը բարձրաձայն նկարագրած պահուն կը խորցրէ:

Եթէ երեւ Մօրիլի շարունակէ մերթն, Օքսիւս և միլիոններ ինքի պիտի պարգեւեն Մօրիլի:

Մակայն միլիոնը սա հարցումը ըրաւ. — Երբ պիտի տեսնենք երկաթուղի հայրենի:

(Շարունակելի)

ԹԱՆՏԸ ԼԱ ՆԻՐ

ԶՈՒՐԻՆ ՄԵԶ ԱՊՐՈՂ ՄԱՐԴԸ

ԱՐԿԱՍԻԱՆԻԱՆ ԵՒ ՄԵՐԱՅԻՆ ՎԷՊ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ ԿՈՐՈՒՍԱԼ ԿՂԶԻՆ ԴԱՂՏԻՆԻՔՆԵՐԸ

ՄԵՐԻԱՐԱՏԵՐԸ

—Օքսիւս մարդկային ցեղին չի պատկանիր, կրկնեց Մօրիլի, ապաւոր: Աստուած իմ, ինչ գաղտնիք է որ զիս կը չըրջապառէ և այս առեւտրէն ի վեր ի յայտ կուգայ...:

Մանկամարդ աղջիկն ալ ոտքի ելաւ, պայծառ մտքով, անդրադարձել կամեցաւ և սա հաստատ մտադրութեամբ թէ լոյս պիտի տեսնէ այն խաւարին մէջ, որ իր շուրջը կը բարձրանար, իր սենի խելթաղեցով հոն:

—Մտի՛ր րրէք զիս, ըսաւ Մօրիլի: Կ'ըսէք թէ Հիթլերներն էք դուք: Հիթլերներ բարդ բառ մըն է. յուսարէն երկու բառերէ բաղկացած ինքրուս՝ որ ձուկ

կը նշանակէ, և անոն՝ մարդ...: Հետեւաբար՝ Հիթլերներն ալ նշանակէ մարդաձուկ: Գիտե՛ք այդ բանը:

—Ձեի գիտեմ այդպէս ըլլալը, պատասխանեց Հիթլերները զարմացած: Սակայն գիտեմ թէ իմ ցեղս, թէ՛նք ջուրին մէջ ապրող, ֆիզիկական նմանութիւններ ունի մարդկային ցեղին հետ, որ ցամաքին վրայ կ'ապրէ և ջուրին մէջ կը մեռնի...:

—Ջուրին մէջ կ'ապրէ՞ք միթէ, հարցուց Մօրիլի, միտքը դրած ըլլալով բընաւ զարմանք չպայտել ալ ես:

—Այո՛, միտք, բնականաբար:

—Տարբոր՝նակ բան: Իայց կրնա՞ք ցամաքին վրայ ապրել:

—Այո՛, քառասունըութ ժամ...:

—Գառաւորները՝ ժամ մի, կրկնեց նորախի աղջիկը:

—Այո՛, և որովհետեւ ցամաքային օդը իմ տարբը չէ, քառասունըութ ժամը անցնելուն պէս կը դաժմ որ հեղձանալ պիտի ըլլամ, գիտեմ որ մանր վրայ պիտի հասնի, եթէ երբեք ծով չըստնամ իսկոյն:

Այդ խօսքերը ըրած միջոցին Մօրիլի գլուխը ծռած էր: Գնահի մը վայրկեան խորհելէ յետոյ կտրուկ չեղաւ մը ըսաւ.

—Ձեռքերիդ ինքի տուէ՛ք:

Մօրիլի ձեռքը երկարեց. Հիթլերները ձեռքը երկնցուց, երկուքն ալ սարսուռ գգացին ձեռքերու հպումին:

—Հիմա, ինքի հետեւեցէ՛ք:

Հիթլերներ, միտք փառան, փայտէ

ժայռ ցատկեց Մօրիլիին հետ, Նորաւոր աղջիկը կախարչին առջև կանգ առաւ, և բացաւ զայն: Յետոյ առեւտրականներու հարստութիւն հետ, որ զարմացուտ երեւոյթ մը ունէր, սանդուխին քան երեւոյթներէն մեծին վրայ իջաւ, կրկնեց յարկաւորին նրբանցքէն յառաջաւ, մինչ չեւ իր սենեակը տարաւ, ուր կը գտնուէր Տօրա, գեղեցիկները կարգի դնելու զբաղած:

Արծաթագոյն թիւփերով ծածկուած արդ մարդը նեղ մտնելուն պէս, սեւամորթուհին ճիւղ մը արձակեց:

—Տօրա, շատ կը սիրեմ քեզ, ըսաւ Մօրիլի: Ծանրաբեռն չեղաւ մը: Բայց եթէ երեւե թե՛նք մէկուն բան մը ըսես հոս տեսածներուդ և տեսնելիքներուդ մասին, գիտցած եղի որ իմ ձեռքովս կը սպաննեմ քեզ:

—Իմ աղջիկ տիրուհի կրնայ ապահով ըլլալ: Տօրա գիւտ գաղտնիք պահել, պատասխանեց սպասուհին:

—Ես ալ այնպէս կը կարծեմ: Հիմա նախանձնակ գնա՛, և եթէ մէկը քաղաքագլու հնչեցո՛ւր:

Տօրա խոնարհութիւն մը ընելով դուրս եկաւ: Մօրիլի թաղմոցի մը վրայ տարաւ Հիթլերները, որ ապուշ կարած էր: Յետոյ մարդանկարէն առջև նստելով և երկու ձեռքերը անոր երկարած, ըսաւ.

—Հիմա, արտիւ ընտրելին, գրեթէ երկու

